

ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΑ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΟΥΜΕΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα μέσω διαδικτύου ορίζεται ως «οποιαδήποτε έρευνα που περιλαμβάνει την απομακρυσμένη απόκτηση δεδομένων από ή σχετικά με συμμετέχοντες που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο και τις σχετικές τεχνολογίες του» (British Psychological Society, 2013). Η έρευνα μέσω διαδικτύου αποκλείει κάθε είδους άμεση προσωπική αλληλεπίδραση και μπορεί να ακολουθεί διαφορετικές ερευνητικές στρατηγικές και οι συμμετέχοντες να προέρχονται από διάφορες χώρες με διαφορετικά νομικά συστήματα για αυτό χρήζει ιδιαίτερης προσοχής.

Κάθε πλατφόρμα κοινωνικών μέσων και δικτύων έχει τους κανόνες και τους κανονισμούς της. Ως εκ τούτου, οι ερευνητές/ τριες αναλαμβάνουν την πλήρη ευθύνη για το τι περιέχει ή δεν περιέχει το ερευνητικό τους έργο και οι ερευνητικές διαδικασίες.

Η αναγκαιότητα απόκτησης της συγκατάθεσης κατόπιν ενημέρωσης από επιλέξιμους συμμετέχοντες/ συμμετέχουσες στην έρευνα στο διαδίκτυο αποτελεί μεγάλη πρόκληση. Η συγκατάθεση αυτή θα πρέπει να ελεύθερη, συγκεκριμένη, εν πλήρη επίγνωση και αβίαστη. Οι ερευνητές/ τριες πρέπει να προετοιμάσουν ένα έγγραφο πληροφοριών σχετικά με το ερευνητικό τους έργο. Θα πρέπει να επιτρέπει στους δυνητικούς, διαδικτυακούς συμμετέχοντες/ συμμετέχουσες στην έρευνα να λαμβάνουν μια απόφαση έχοντας τη δυνατότητα να μελετήσουν όλο το σχετικό ενημερωτικό υλικό που αφορά την έρευνα. Θα πρέπει να επισημαίνεται ότι οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είναι εντελώς ελεύθεροι/ ελεύθερες να συμμετάσχουν ή να αποσυρθούν από την έρευνα ανά πάσα στιγμή μέχρι να πατήσουν τελικά το κουμπί «Υποβολή».

Όσον αφορά τη δεοντολογία της έρευνας μέσω διαδικτύου ισχύουν οι αρχές του Κώδικα Ηθικής Δεοντολογίας της Έρευνας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Τα ακόλουθα ηθικά ζητήματα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τους ερευνητές/ τις ερευνήτριες ώστε να μεγιστοποιήσουν την

αποτελεσματικότητα αυτής της ερευνητικής μεθόδου:

- **Διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου:** Οι απόψεις δίστανται σχετικά με το εάν οι αναρτήσεις σε διαδικτυακούς χώρους είναι δημόσιες ή ιδιωτικές. Ένας διαδικτυακός χώρος (π.χ. μέσα κοινωνικής δικτύωσης, YouTube και παρόμοια) δημοσιεύει υλικό που προστατεύεται από πνευματικά δικαιώματα, οι ερευνητές πρέπει να λάβουν από τον κάτοχο των πνευματικών δικαιωμάτων την απαραίτητη άδεια για τα δεδομένα. Κάποιες καλές πρακτικές είναι:
- **Διασφάλιση της ανωνυμίας και της εμπιστευτικότητας των δεδομένων:** Όσον αφορά την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα στην έρευνα μέσω διαδικτύου ισχύει ότι και στη δια ζώσης έρευνα (βλ. Κώδικα Ηθικής Δεοντολογίας της έρευνας). Η έρευνα μέσω διαδικτύου πραγματοποιείται με την απουσία οπτικών, ακουστικών ή απτών επαφών μεταξύ του ερευνητή και των διαδικτυακών συμμετεχόντων του. Ως εκ τούτου, αυτός ο τύπος ερευνητικής μεθόδου ενέχει μεθοδολογικούς και δεοντολογικούς κινδύνους, όπως η αδυναμία διασφάλισης της αυθεντικότητας, της εμπιστευτικότητας και της ανωνυμίας των κοινών ενημερωμένων πληροφοριών.
 - *Ανωνυμοποίηση.* Για να ελαχιστοποιηθούν πιθανοί κίνδυνοι, οι ερευνητές/τριες δύναται να δημιουργήσουν για την έρευνά τους ειδικά φόρουμ συζήτησης. Στη συνέχεια, θα πρέπει να ζητήσουν από τους συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στο διαδίκτυο είτε να χρησιμοποιήσουν ένα όνομα που δεν θα τους ταυτοποιούσε εύκολα είτε να δώσουν στον εαυτό τους έναν τετραψήφιο μοναδικό αριθμό αναγνώρισης. Μόλις οι ερευνητές/τριες ολοκληρώσουν την έρευνά τους, θα πρέπει να αφαιρέσουν εντελώς το φόρουμ συζήτησής τους από το Διαδίκτυο. Ακόμη και αυτή η αφαίρεση μπορεί να μην εγγυάται πάντα την πλήρη ανωνυμία και εμπιστευτικότητα των συμμετεχόντων στην έρευνα. Ωστόσο, θα ελαχιστοποιήσει τον κίνδυνο. Εάν οι ερευνητές/τριες χρησιμοποιούν δημόσια προσβάσιμο ιστότοπο (π.χ. ένα ιστολόγιο ή ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης), ο κίνδυνος απώλειας

της ανωνυμίας και της εμπιστευτικότητας είναι πολύ μεγαλύτερος. Για παράδειγμα, ένα αυτολεξεί κείμενο, το οποίο παρατίθεται από τα γραπτά ενός συμμετέχοντος/ μιας συμμετέχουσας και τοποθετείται σε μια μηχανή αναζήτησης, μπορεί εύκολα να ταυτοποιήσει τον συμμετέχοντα/ τη συμμετέχουσα.

- *Λήψη συγκατάθεσης και στοιχείων ηλικίας.* Οι ερευνητές/ ερευνήτριες πρέπει να βεβαιωθούν ότι η πρώτη σελίδα της διαδικτυακής τους έρευνας περιγράφει σαφώς τη φύση, τη διαδικασία, τη σημασία της έρευνάς τους και τον πιθανό (ψυχολογικό) αντίκτυπό της στους συμμετέχοντες. Η έρευνα θα πρέπει να έχει καθορισμένα πλαίσια και επιλογές για α) την ηλικία των Συμμετεχόντων, β) τη συγκατάθεση των γονέων ή των νόμιμων κηδεμόνων για τους συμμετέχοντες κάτω των 18 ετών και γ) τη συμφωνία τους ότι η συμμετοχή τους σε αυτή τη διαδικτυακή έρευνα είναι εθελοντική, ότι έχουν ενημερωθεί και μπορούν να αποσυρθούν από αυτήν ανά πάσα στιγμή. Εάν αποφασίσουν να αποσυρθούν από την έρευνα, τότε θα πρέπει να επικοινωνήσουν με τον ερευνητή και να του στείλουν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου τον μοναδικά αναγνωρίσιμο αριθμό, τον οποίο θα είχε δημιουργήσει αυτόματα η διαδικτυακή έρευνα. Μόλις λάβει αυτόν τον αριθμό, ο ερευνητής θα διαγράψει όλες τις λεπτομέρειες που σχετίζονται με τον αποχωρούντα συμμετέχοντα/ την αποχωρούσα συμμετέχουσα. Οι ερευνητές/ ερευνήτριες θα πρέπει να γνωρίζουν τους πιθανούς κινδύνους και περιορισμούς της έρευνας μέσω διαδικτύου. Δεν είναι εύκολο να ελεγχθεί και να επαληθευτεί οριστικά είτε η ηλικία των συμμετεχόντων είτε η συγκατάθεση που δόθηκε από γονείς ή νόμιμους κηδεμόνες για συμμετέχοντες κάτω των 18 ετών. Για να ελαχιστοποιηθεί αυτός ο περιορισμός, οι έρευνες μέσω διαδικτύου πρέπει να ζητούν από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν την ηλικία τους. Μπορούν να το κάνουν επιλέγοντας ένα από τα δύο κουμπιά και πλαίσια: 1) Κάτω των 18 ετών ή 2) 18 ετών και άνω. Εάν ο συμμετέχων/ η συμμετέχουσα δηλώσει ότι είναι κάτω των 18 ετών,

θα πρέπει να τηλεφορτώσει αποδεικτικά στοιχεία συγκατάθεσης (π.χ. σαρωμένο αντίγραφο με το όνομα, τη διεύθυνση, την ημερομηνία και την υπογραφή) είτε από τους γονείς είτε από τον νόμιμο κηδεμόνα τους. Δεύτερον, εάν δεν μπορεί να παράσχει αυτά τα στοιχεία, η έρευνα θα πρέπει να κλείσει από μόνη της. Ακόμη και αυτά τα προληπτικά μέτρα δεν μπορούν να εγγυηθούν πλήρως τόσο την αυθεντικότητα και την αξιοπιστία της ηλικίας των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών όσο και τη συγκατάθεση που δόθηκε από τους γονείς ή τους νόμιμους κηδεμόνες τους.

- *Έρευνα μέσω ερωτηματολογίου.* Τα ερωτηματολόγια μέσω διαδικτύου πρέπει να παρέχουν πληροφορίες σχετικά με την έρευνα πριν από τη διεξαγωγή της από τους συμμετέχοντες (π.χ. έντυπο ενημέρωσης της ΕΗΔΕ) και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ληφθεί συγκατάθεση. Μπορεί να οριστεί σε ανώνυμα ερωτηματολόγια ότι η απόσυρση δεν είναι δυνατή και, τουλάχιστον, το ερωτηματολόγιο θα πρέπει να ορίζει ότι το πάτημα του κουμπιού υποβολής θα θεωρηθεί ως παροχή συγκατάθεσης κατόπιν ενημέρωσης. Ωστόσο, θεωρείται ορθή πρακτική να περιλαμβάνεται ένα τετραγωνίδιο επιλογής για τη λήψη συγκατάθεσης έπειτα από ενημέρωση στο ερωτηματολόγιο που πρέπει να συμπληρώσουν οι συμμετέχοντες. Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες πρέπει να ενημερωθούν ότι εάν επιλέξουν να αποσυρθούν από την έρευνα, απλώς αποσυνδέονται από τον ιστότοπο και τα δεδομένα τους δεν θα διατηρηθούν και ότι η απόσυρση μετά την υποβολή δεν είναι δυνατή με δεδομένα που συλλέγονται ανώνυμα.
- *Ποιοτική έρευνα* Οι ερευνητές/ ερευνήτριες πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στην ανωνυμοποίηση των ποιοτικών δεδομένων που λαμβάνονται από διαδικτυακές πηγές. Συχνά συνιστάται η παράφραση των κατά λέξη εισαγωγικών, για παράδειγμα. Αυτό είναι ακόμη πιο κρίσιμο εάν δεν έχει ληφθεί συγκατάθεση για τη χρήση των δεδομένων από το άτομο. Η προστασία των δεδομένων σε ποιοτικές μελέτες παρουσιάζει ιδιαίτερα ζητήματα. Για παράδειγμα,

χρησιμοποιώντας μηχανές αναζήτησης, τα άτομα μπορούν να πάρουν αποσπάσματα από δημοσιευμένα άρθρα περιοδικών, παρουσιάσεις συνεδρίων και να εντοπίσουν τα αρχεία του φόρουμ συζήτησης από τα οποία προήλθαν και αυτό μπορεί να καταστήσει δυνατή την ταυτοποίηση ατόμων. Οι ερευνητές/ ερευνήτριες πρέπει να αξιολογήσουν εάν αυτό εκθέτει τους συμμετέχοντες στην έρευνα σε πρόσθετες απειλές για την ιδιωτική τους ζωή ή πιθανή βλάβη. Οι κίνδυνοι πρέπει πάντα να σταθμίζονται έναντι των οφελών. Οι συμμετέχοντες/ συμμετέχουσες έχουν το νομικό δικαίωμα βάσει του νόμου περί προστασίας δεδομένων, εάν τα δεδομένα μπορούν να συνδεθούν προσωπικά με αυτά μέσω μηχανών αναζήτησης, να ζητήσουν την απόσυρση των προσωπικών τους δεδομένων

- **Επιστημονική ακεραιότητα.** Η έρευνα μέσω διαδικτύου προσφέρει συνήθως χαμηλότερα επίπεδα πειραματικού ελέγχου στον ερευνητή από εκείνα κατά τη διάρκεια δια ζώσης ερευνών. Για παράδειγμα, όταν οι διαδικτυακοί συμμετέχοντες/ συμμετέχουσες κατεβάζουν τα ερευνητικά όργανα από την πλευρά τους, οι ερευνητές/ τριες δεν μπορούν να παρακολουθήσουν τη χρήση τους. Ωστόσο, όταν υποβάλλουν τις απόψεις τους στο διαδίκτυο, οι ερευνητές/ τριες πρέπει να διασφαλίσουν και να ακολουθήσουν από την πλευρά τους τις επιστημονικές αξίες όπως η αξιοπιστία, η αμεροληψία/ εντιμότητα, η ίση μεταχείριση, η διαφάνεια και η εγκυρότητα.
- **Κοινωνική ευθύνη.** Οι ερευνητές/τριες θα πρέπει να σέβονται τους συμμετέχοντες στην έρευνά τους και να εγγυώνται την ασφάλειά τους. Θα πρέπει να γνωρίζουν ότι ορισμένοι συμμετέχοντες στην έρευνα μπορεί να θεωρούν τους ερευνητές/ τις ερευνήτριες ως εισβολείς στους ιδιωτικούς τους «χώρους». Ως εκ τούτου, μπορεί να μην τους καλωσορίσουν. Αυτοί οι ιδιωτικοί χώροι, για παράδειγμα, μπορεί να περιλαμβάνουν ιστότοπους, όπου οι γονείς συζητούν τις δυσκολίες στην ανατροφή των παιδιών ή οι άνθρωποι μοιράζονται προσωπικές πληροφορίες σχετικά με τις δυσκολίες

μάθησης ή προβλήματα υγείας. Ειδικότερα, οι συμμετέχοντες στην έρευνα μπορεί να μην ενδιαφέρονται τόσο πολύ για οποιαδήποτε παρέμβαση αυτή καθαυτή, αλλά μπορεί να φοβούνται πιθανή βλάβη, η οποία μπορεί να προκαλέσει η έλλειψη κατάλληλης ανωνυμίας και εμπιστευτικότητας των προσωπικών τους δεδομένων. Ως εκ τούτου οι ερευνητές/ τριες πρέπει να έχουν επίγνωση της κοινωνικής τους ευθύνης όταν διεξάγουν έρευνα, έτσι ώστε οι ενέργειές τους ως ερευνητές να μην επηρεάζουν αρνητικά τους άλλους. Για παράδειγμα, ένας ερευνητής/ μια ερευνήτρια που αποφασίζει να ενταχθεί σε μια ομάδα ειδικού ενδιαφέροντος χωρίς να αποκαλύψει ότι είναι ερευνητής μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την τρέχουσα δυναμική της ομάδας και μόλις δημοσιευθεί η έρευνα, θα μπορούσε να επηρεάσει τη μελλοντική συμμετοχή στην ομάδα, καθώς η ομάδα δεν θα θεωρείται πλέον ως «εμπιστευτικός» χώρος.

- **Μεγιστοποίηση των οφελών και ελαχιστοποίηση της βλάβης.** Η εξισορρόπηση των οφελών της έρευνας έναντι των κινδύνων είναι πάντα απαραίτητη. Οι ερευνητές/ τριες οφείλουν να λάβουν υπόψη τον Κώδικα Δεοντολογίας της Έρευνας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας όσον αφορά την έρευνα σε παιδιά και ευάλωτες κοινωνικά ομάδες. Χωρίς τη λήψη της ενημερωμένης συγκατάθεσης είτε από τους γονείς τους είτε από τους νόμιμους κηδεμόνες τους ή δικαστικούς συμπαραστάτες, οι ερευνητές/ τριες δεν θα πρέπει να προχωρήσουν στην έρευνά τους που περιλαμβάνει συμμετέχοντες ηλικίας κάτω των 18 ετών ή άτομα που αδυνατούν να δώσουν συγκατάθεση. Οι ερευνητές/ τριες πρέπει να έχουν ελέγξει την προσβασιμότητα της πλατφόρμας που θα χρησιμοποιηθεί ώστε να μην αποκλείει ούτε να θέτει σε μειονεκτική θέση τον ή τους συμμετέχοντες τους. Εξίσου σημαντική είναι η διασφάλιση υψηλού επιπέδου κρυπτογραφημένης ασφάλειας κατά την επικοινωνία με τους συμμετέχοντες/ τις συμμετέχουσες με οποιοδήποτε ψηφιακό μέσο π.χ. google forms, viber, what's app κ.λπ. ώστε να αποφευχθεί οποιαδήποτε ακούσια αποκάλυψη στο διαδίκτυο.

Η ασφάλεια των ερευνητών/ τριών είναι επίσης σημαντική ειδικά όταν απευθύνονται σε forum συζητήσεων και προβαίνουν σε συναντήσεις σε

συγκεκριμένους χώρους. Επομένως είναι απαραίτητο να έρχονται σε επαφή με τον υπεύθυνο του forum ή του ιστότοπου.

Σε μελέτες που θεωρείται ότι έχουν ένα επίπεδο ηθικού κινδύνου, όπως εκείνες που αφορούν ευαίσθητα θέματα ή / και χρησιμοποιούν ευάλωτους πληθυσμούς, η απόφαση μπορεί να είναι ότι μια μελέτη με τη μεσολάβηση του διαδικτύου δεν είναι κατάλληλη.

Πηγή: *Ethics Guidelines for internet-mediated research produced by the British Psychological Society (2013)*